



ԲԱՐՁՐԱՎՈՒԹ

Է. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 3.

1850

ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ 1.

ԲԱՐ Ո Յ ԱԿԱՆ

ԱԾԽԱՄՀԱՏԻՑԱԿ

Բ.

ԼՐԻԿԵԼԻ Համ Կանանուոր Ֆաբրիկ :

Վարդուկ իրենց մէջ հասարակաց չափէն վեր հանձար ունեցողին, թէ ընութեամբ ըլլայ թէ կրթութեամբ, կամ որ և է արդիւնք ցուցընողին և երբեմն նաև սովորականէ դուրս խելքի դէմքան ընողին ալ՝ մեծ կամ երեելի, անուանի, նշանաւոր, համբաւաւոր կ'ըսեն : Ծիւէպէտ այս անուանց մէջ զանագանութիւն կ'ընեն բարակ դիտողք, մեծ կամ երեելի մականունը՝ կու տան թագաւորաց, զօրավարաց և քաղաքական բաներու մէջ անուանի եղողներուն . Համբաւաւոր կամ մեծանունը՝ մտաւոր բաներու մէջ յաւաջաղեմ եղողներուն, ինչպէս մատենագիրք, արուեստաւորք, հնարագէտք . իսկ նշա-

նաւոր անունը խիստ ընդարձակ առմամբ կը տրուի՝ ամէն կերպով ալ սովորականէ դուրս գործք ընողին, թէ բարի թէ չար, չարաճճիկ աւազակ մը, մարդասպան մը, ընկերութեան մեծ վնաս հասցընող մը, շատ լիբը և յիմարը նշանաւոր մարդ կ'ըսուին, և ընկերութեան յիշատակարանաց մէջ կը մնան անոնց ըրածները և ազգեւ ազգ կ'անցնին :

Ի՞այց ձշմարիտ երեելի մարդ այն միայն պէտք էր սեպուիլ, որ ընկերութեան սովորական պարագերէն վեր բան մը կ'ընէ, կամ մարդու հասարակ սեպուածէն աւելի հանձար կը ցուցընէ . և ուրիշի երեելի ըսող մարդն ալ

պէտք էր որ նախ իր չափը լաւ ճանչնար , մանաւանդ թէ պահեր ալ . վասն զի շատ անգամ մարդ գիտցածը չկատարելով գիտութիւնն ալկ'աւրէ , և գործքը ծուռ ըլլալով՝ շիտակին վրայ ալ ծուռ , ծոխն վրայ շիտակի դատաստան կ'ընէ . այսպիսի մարդ չի կրնար ուղղապէս մէկուն երեւելի կամ նշանաւոր ըլլալով իմանալ . հապա իրեն աւրած մըտքին մէջ որ բանն որ աւելի սիրելի կամ զարմանալի կ'երենայ՝ երբոր նոյնը մէկուն վրայ զօրացած տեսնէ՝ զանիկայ երեւելի կամ նշանաւոր կը դատէ :

(Երինակի համար , ընկերութեան մը մէջ մտնես , կը տեսնաս որ տղաք հոն մէկէն երեւելի կամ նշանաւոր մարդիկ կը սեպէն զանոնք՝ որ ուժի փորձ մը ցըցուցին . քիչ մը մեծ տղաք ալ զանոնք՝ որ վարպետ կամ սուր խօսքով մը ուրիշի յաղթել ջանացին կամ լրեցուցին , թէ պէտ և լուղը անոնց անհամ խօսքերը դաղրեցրնելու համար լուած ըլլայ . արգէտ ուամիկ մարդիկ հոն մեծ համար մունք կ'առնուն քանի մը բնական գիտութե փորձեր ընտղին վրայ , թէ պէտ և ըրածները բնական ուսման ամենէն սպարզ սկզբունքներէն ըլլայ , և ասոնք միայն իրենց երեւելի երեցան . երիտասարդաց մէջ մէկ ծանրակաց քիչ խօսող անուշաբարք մը կար , ծերերը ասոր հաւնեցան , իրենց երեւելի մարդն ալ աս էր . անշուշտ երիտասարդն ալ այն ծերերէն մէկը ճանցեր էր երեւելի մարդ . տիկնայց համար շատ հեղամենէն քաղաքավար շարժող անձը՝ ամենէն ալ երեւելին էր : Աւ սակայն ասոնք ամէն մէկուն կարծիքն են , բուն երեւելի եղողը ասով չիմացուեցաւ . պէտք է այն պիսի մէկը գտնել որ ատոնց զանազան կրքերը չունենալով , շիտակ դատէր . բայց ասանկ մարդ գտնելն ալ խիստ դժուար է , մանաւանդ թէ անհնարին : Ուրեմն ինչ ընելու է . — երբոր բազմութիւն մարդկան առանց յայտնի կամ սաստիկ կիրք մը ունենալու , և առաջուցմէ բաւական կրթած ըլլալով զիրենք բարուք և գիտութեամբ՝ կը միաբանին մէկը դատէր էր ու առաջարկ գրաւելու համար , կարծես թէ երկինքը կը փլցրնէ գալը իմացընելու ատեն : Համբաւ ըսածդ հին ատենուան բանաստեղծաց տուած նկարագիրը միշտ պահած է և միշտ աւելի հրէշի կերպ մը ունի քան հրեշտակի . տես ինչպէս կը նկարագրէ ամենէն բարակ զրիչը .

տանը կրնանք ապահով սեպել : Ինկերութեան մէջ առջի անգամ անուն հանողին մէկէն հաւանողը՝ շատ անգամ վերջէն միտքը կը փոխէ . պէտք է սպասել որ այնպիսի մարդկան համբաւը հասարակաց հաւանութեամբը հաստատի : Ո՞իայն թէ վկայութիւնը բարեկիրթ և գիտուն մարդկանց միաձայնութիւնը ըլլայ , և ոչ բազմութենիս բարձագանց մարդկան : Ո ամն զի տղէտ նախապաշարեալ և մնլի մարդիկն են բազմութիւնը կազմող . և ասոնք են որ ուր որ մոլորեցուցիչ մը ելլայ՝ ետևէն կ'երթան և մեծ երեւելի նշանաւոր մարդ կը սեպեն . ինչպէս որ տղաք մեծահասակ կամ մեծաքիթ կամ անձունի շարժող մարդկանց վրայ զարմանալով կը նային , և թէ որ կայենին պէտ կօտօշ ունեցող մ'ալ տեսնային , անկէ նշանաւոր մարդ պիտի ըրլար իրենց աշխարհին մէջ : — Ուրեմն պէտք չէ խաբուկի համբաւէն , թէ պէտ և հեռուէն ալ եկած ըլլայ , թէ պէտ և շատ բերնէ լուուի . ասոր վրայ աշխարհագէտ մը կ'ըսէ , “ Ուլորաբար լաւ բանին համբաւը ուշ կամ դժար կ'ելլայ .. . ինչո՞ւ . վասն զի լաւերը քիչ են , լաւութիւնը ճանցող ալ քիչ . և երկրորդ լաւերուն նախանձող շատ կայ , նախանձը ծածկել կը սիրէ և ոչ յայտնել . շատ տարածուող համբաւը շատ չի դիմանար . արեւը որ բոլոր տիեզերաց լուսատուն և զրեթէ դայեկն է՝ լուսութեամբ կ'ելլէ ու կը մտնէ երկրնքին մէկ ծայրէն ինչ չուան մէկալը . իսկ կայծակը որ քիչ մը տեղ կ'ընէ , ան ալ կամ վնաս կամ վախտալու համար , կարծես թէ երկինքը կը փլցրնէ գալը իմացընելու ատեն : Համբաւ ըսածդ հին ատենուան բանաստեղծաց տուած նկարագիրը միշտ պահած է և միշտ աւելի հրէշի կերպ մը ունի քան հրեշտակի . տես ինչպէս կը նկարագրէ ամենէն բարակ զրիչը .

Համբաւէն չար՝ քան զոր չկը այլինչ երագ . Ու առաւել ինչ քան ընհա այլացընկ . Գնալով երթայ և յաւելու ՚ի կորով . Առ երկիւղի փոքր ՚ի սկզբան անդ գոլով . Վերաբառունայ հուպ ընդ հուպ բարձր ՚ի յայեր . Յածի զերկրաւ , ծրաբեալ ըգգլաւի յամպս ՚ի վեր .

Ի ցասմանէ գլուխ գըրգեալ մայր Երկիր
Ծընեաւ ըզնա , որպէս պատմեն վէտք անդիր . . .
Թէթեղնթաց երագալթե ընդ այեւ .
Հրէշ ահարկու հրսկայաձե անձուռնի ,
Որում որչափ քըսամնին փւտուքք 'ի մարմնի՝
Նոյնչափ հրսկեն ացք ընդ նոքքք արթնականք ,
Նոյնչափ լեզուք հրնին 'ի նմա և բերանք ,
Նոյնչափ ականջք (ո՛հրաշք անձառ) կարկառին :
Գիշերի ճամփր առեալ թըռչք ընդ երկին ,
Ծըրչի 'ի սոտուերս երկրի 'ի ճիշ և 'ի կռիչ .
Եւ ոչ փակին ացք իւր երբեք քաղցր 'ի նինջ .
Ի առւե բազմի բարձր 'ի տանիս կոցեալ գէտ ,
Կամբարձրաբերձ աշտարակաց 'ի գըմբէթ .
Եւ զմեծամեծ յուղէ քաղաքն 'ի յէրեր
Մէրթ հաւասառ աց մերթ որտութեց գուժաբեր :

Վ. Երգիւ . Սնէսու . Գէտ Դ . Պու . 257-278 :

Պլատափիկ բան մ'է կ'ըսէ 'ի սկզբան ,
Երթալուլ կ'աձի կը մեծնայ , գլուխը
Երկինք կը համնի , թէպիտ ստքն եր-
կրիս երեսն են միշա . շուտով կ'ընթա-
նայ , վասն զի բոլոր փետրով ծածկած
է , ծուծ ու սսկոր չունի , և որչափ փե-
տուր ունի՝ այնչափ ացք , այնչափ ա-
կանջք , այնչափ լեզու ունի . ափանս որ
զլուխ չունենալուն՝ այսչափ բազմու-
թիւն աշաց , ականջաց և լեզուաց բո-
լորն ալ պարապ փետուրներու տակն ու
վրան շարուած են : Ո՞արդիկ շատ ճար-
տար են իրենց պակաս կողմը նկարազրե-
լու , վասն զի մեծ մասն ալ այն է . անոր
համար իրենց մտածմունքը և կարծիքն
և խաբուին այսպէս ճարտար նկարա-
զրեր են մեր հայրերը . իսկ նորերը այն
հրէշն կերպարանէն վախնալով , համ-
բաւը կը ձեւացընեն թէթե թեւաւոր
իին մը երկու թեւով , մէկ ձեւոքով պասկ
մը բոնած , մէկալ ձեւօքն ալ բերանը
զրած աշխարհաքարով փողը :

Համբաւէն խաբուիլ չուզողը պէտք
է զիտնայ որ շատ անգամ զմարզը համ-
բաւաւոր ընտղ՝ իր շողոքորթներն են .
մէկդի թող շողոքորթութիւնը՝ նայէ
ինչ կը մնայ գոված երեւելի անձին վը-
րայ : Ը ատ հեղ զմարդ կը գովեն իր-
ըւ թէ ըլլայ այնպէս , ինչպէս պէտք էր
որ ըլլար : Հասարակօրէն ամէն աստի-
ճանաւոր մարդ ըստ ինքեան ալ գովելի
կը համարուի . և իրենց արտաքին պա-
տիւն և նաև հագած զգեստնին կամ
զրդերնին ալ զիրենք արժանաւոր կը

կարծեցրնէ . ուստի կը կարծուի թէ
ամէն թագաւոր Ա Եհափառ է , ամէն
քահանայապետ , կաթուղիկոս , պատ-
րիարք Արքազան են , ամէն եպիսկո-
պոսք Պերապայշառ և գերամաքուր
են , ծիրանաւորք Բարձրապատիւ կամ
եռաբարձր , վարդապետք Ա Երապա-
տուելի և մեծիմաստ . քահանայք Ա աք-
րափայլ և սուրբ . ուսուցիչք Ամաստա-
սէր , իմաստուն , հմուտ և բազմահը-
մուտ . զօրավարք Ա բարինի , քաջ , գիւց-
ազն . զատաւորք . . . կարծեմ զատնկք
միայն գժարելով Ա բարդար և ողորմած
կ'անուանեն . այսպէս ուրիշներն ալ .
Ա հա երբեմն այս անուններն և զրսի
զգեստին փայլուն կտորներն կ'ըլլան ո-
մանց երեւելիութիւն տուող : Ա սոնց
համար կը յարմարի արեւեցոց զրուցա-
ծը թէ Ա ուշտակաւորն է պատուա-
ւոր . . . Ը ատ իսելքով զրուցեր է Տէր-
վիշն ալ թէ Ա յանէն մանողին՝ վրայի
զգեստին համեմատ պատիւ կ'ըլլաւի .
իսկ ելլազին արդեանցը համեմատ . . . —
Ա տոյդ պատիւը ելլազին է քան մանո-
ղին . այսօրուան պատուական անձինքն
երբոր վաղը աշխարհիս դրնէն ելլան և
մահուն սրահին մէջ ամէն մարդ հա-
ւասարի , երբոր անոնց վրայէն գէր , Վէր ,
Էտէջ , Խծ , և այն և այն , մակդիլներն
թափթափին , և ալ այս աշխարհիս սուր-
հանդակ համբաւին բիւր բերնէն ձայն
մ'ալ չի համնիր , հապա հոնկից գուցա
վճռական ձայն մը կու գայ , այն ատեն
որոշ կ'իմացուի մարդկան արդիւնքը .
այն ատեն կը ճանցուին երեւելի և ան-
երեսոյթ մարդիկ : Ո՞իտքդ բեր մէյմը
հիմակուան ամէն աշխարհական , և
կեղեցական և ուսումնական ախունե-
րու վրայ նստողներուն նախորդները .
որ աշխարհիս դռնէն գուրս ելեր են .
անսնոյմէ ալ շատը իրենց մոտած և պար-
տած ատեն մեծ և համբաւաւոր մար-
դիկ էին , բայց հիմա այնչափ հազարա-
ւոր անձանցմէ բաէ ինձի , քանիին ա-
նունը մնացած է , քանի հոգի երեւելի
և նշանաւոր են : . . .

Ա երկոյիս մէջ քան անցելոյն շաս
երեւելի ըլլալուն մէկ պատճառն ալ այն

է՝ որ մարդ ինչուան կենացը վերջը կը ը-
նայ անձնասեր ըլլալ : Այս կիրքը որ
բնական է հասարակաց , խիստ շատերն
ալ կը զրդէ երեւելի ըլլալու փափագիլ .
և զրեթէ ամէն դաս , ամէն ընկերու-
թեան , ամէն հասակի մարդկանց մէջ
երեւելի սեպուելու փափագ և ջանք
կայ . ամենէն ցած արհեստաւոր և գոր-
ծաւորն ալ կ'ուղէ երեւելի ըլլալ քան
զընկերը . և ինչուան անարդ գործքե-
րու , ինչուան մողութեան մէջ ալ ուրիշ-
ներէն աւելի ըլլալ փափագողք կ'ըլլան :
Իսկից ալ աւելի՝ կան ոմանք որ ինչուան
խելքէ դուրս գործքերով աշխարհիս
մէջ միշտ անուն թողուլ կ'ուղեն . ինչ-
պէս այն խելաբախը՝ որ յափեսոսի մէջ
եօթն հրաշալեաց մէկն սեպուած Իմ-
տեմեայ տաճարը այրեց , որ անունը
աշխարհիս մէջ մնայ , և ինչուան այս
օրս ալ իր փափագին կը հասնի , զի խեն
թերուն մէջ անուանի կամ նշանաւոր
մարդ մ'ալ ինքն յարուատոնն է : յա-
ռուովհետեւ աշխարհիս մէջ յարուատ-
ատոսի նմանք շատ կը գտնուին՝ յիրաւի
հարկ է աշխարհատեսին որ անոնց ը-
րած գործքերն ալ գիտնայ պատմու-
թեան մէջ , և նշանաւոր ըսուած մարդ-
կանց գասը կարգէ . եթէ այսպիսի մար-
դիկ դուրս ձգուեին , պատմութեան
գիտութիւնը խիստ կ'ամփոփուեր , և
այնչափ թագաւորներ և իշխաններ որ
երեւելի մարդիկ կ'ըսուեին՝ յաւիտենա-
կան մոռացութեան մէջ պիտի մնային :
Ո՞իայն այս է ցաւալի որ շատ հեղ աշ-
խարհք՝ ամենէն աւելի ասոնց անուն-
ներն կը յիշէ , և կ'աւանդէ . իսկ ստոյգ
երեւելի մարդկան քիչ անուն միայն պա-
հած է . վասն զի ինչպէս իմաստութիւնը
կ'ըսէ մէկն՝ “ Համբաւը գետի պիտի այս
թեթեւ բաները վրան կը բռնէ՝ ծան-
ըերը խորը կը թողու . . . : — յալացի և
ձշմարիտ երեւելի ըլլալու մարդը՝ չփոքն
տուեր երեւելի ըլլալ , վասն զի ինքն իր
հետը ունի իր վայելմունքն . իսկ անար-
դիւնը ուրիշ վայելք չունենալով կ'աշ-
խատի կերպով մը զինքը երեցընել և
դրակն փառք կամ վայելք մը ստանալ .
ասոր համար է որ շատ հեղ արժանա-

ւոր անձինք ետ կը մնան . անարժանք
աւաջ կը կանչուին , մէկ մ'ալ ընտրող-
ներուն փոքրամտութիւնն է այս բանիս
պատճառը . “ Համբաւը արդիւնաւոր
մարդկանց ետեւէն կ'երթայ , կ'ըսէ ա-
ռակը , անարդիւն մարդիկ համբաւին
ետեւէն կ'երթան . . . : Իմդիւնաւոր ան-
ձը գիտէ որ բուն պատիւը իր գործքն
է . իսկ դրսուանց եկածը՝ շատ անգամ
գործքին գեղեցկութիւնը կը ծածկէ ,
ինչպէս որ խունկը (որու կը նմանցուի
պատիւը) ծխովը կը ծածկէ խնկուողը :
Ինդհակառակին արդիւնաւորը նախա-
տուի և վատահամբաւի ալ չի խռովիր .
վասն զի ինչպէս որ պատիւը իր վրայ
նոր արդիւնք մը չեր աւելցընէր , այս-
պէս ալ նախատինքը բան մը չի պակսե-
ցնէր : Իմենացիք 300էն աւելի ար-
ձան կանգներ էին յաեմետրիոս Փա-
ղերացի առաքինի և իմաստուն մար-
դուն , հետը աւրուելով՝ բոլորն ալ ջար-
դել սկսան . “ Յօող ջարդեն բրդեն , ը-
սաւ յաեմետր , սակայն չեն կրնար կոր-
ծանել այն գործքը՝ որուն համար որ
այս արձանները կանգնեցան . . . :

Ո՞րչափ անգամ համբաւը պատիւնէր ,
արձաններ , կամարներ , քարեր , մետաղ-
ներ , պատկերներ , և այլն , ընծայած է ,
որչափներ անձան կուեր է , որչափ դիւ-
ցազունք անուաններ է , որոնց բուն գործ-
քին ուժը քննելու ըլլանք՝ կը գտնանք
որ կամ ծուռ վարդապետութիւն մ'է ,
կամ ամօթալի կիրք մը կամ անգթու-
թեան և անհամբերութեան գործք մը :

Իսյոց եթէ ստոյգ երեւելի անձինք
կ'ուղեն իմանալ , անձնք են՝ որ զիրենք
ազնուացընելէն ետեւ ուրիշներուն ալ
բարիք ըրած են , և որչափ աւելի՝ այն-
չափ ալ մեծ ըսուելու արժանի են .
այսպիսի անձինք թէ իշխանաւորաց
մէջ , թէ քաղաքագիտաց , թէ եկեղե-
ցականաց , թէ արուեստաւորաց թէ ու-
սումնականաց՝ ամէն ատեն գտուեր և
պատուելի են մարդկութեան . և երախ-
տագիտութեան պարտք է զասնք ճանչ
նալ և յիշել , և աւանդութիւնը անմահ
ընկ անոնց անունը : Այս մոքով բարե-
միտ մարդիկ հնուցմէ ՚ի վեր սովորու-

Թիւն ըրած են այսպիսի արդիւնաւոր անձանց վարքերն զրել և հաւաքել : Աւ կայն ասոնց հետ հարկ է , ինչպէս որ առաջ յիշեցինք , ճանցընել նաև ոչ արդիւնական և բարեգործ , այլ որ և է գործքով ալ նշանաւոր եղած անձանց վարքն ալ : Աշխարհատեսը՝ որ ամէն բանէ օգուտ առնելու պարտք ունի՝ արդիւնականներուն վրայ մարդուս գովելի զօրութիւններն պիտի տեսնայ , վատարդիւններուն վրայ՝ պարսաւելիքներն :

Կայսու մոգք այս օրագրիս մէջ ալ շատ հեղ զանազան երեւելի մարդիկ և երեւմն երկրորդ կերպով նշանաւոր ըստածներն ալ կը հրատարակուին . ասոնց մէջ մեծագոյն պարտք մ'ալ ըլլալով ամենուն , նախ իր ազգէն եղած նշանաւոր մարդկանց վալքը զիտնալը , կը մնայ որ մենք ալ մեր հայու ազգին՝ ի սկզբանէ՝ ի վեր յայտնուած նշանաւոր անձանց վարքը համառօտիւ երեւմն երեւմն ընծայեցընենք :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ



ԲԱՆԱՍԵԴԱՌՈՒԹԻՒՆ

Այս և Անիկի :

Գեղեցիւնաւուս յորրանի
Ընթէր մանուկ գեղանի . —
Ո՞ր քո միակ յոյս ըրքնաղ
Ընթէա մանկիկդ ընդ ծիծաղ :

Ո՞յցին առ նովաւ գլուխակոր
Ծանօտ ՚ի ծղիսըն յենոյր
Եւ հիանայր իբր ՚ի կախ . —
Ընթէր մանկիկն ընդ ծիծաղ :

Յառեալ դիտէր սիրաաուր
Հայեցուածով յորդին իւր,
Դիտէր ժըպտէր մայրն ուրախ . —
Ընթէր մանկիկն ընդ ծիծաղ :

Եւ ՚ի ըըրթանց թռուցեալ սէր
Ու ՚ի սըրտին կայր՝ ասէր .
Ընթէա քաղցրիկ՝ քաղցր ՚ի քուն,
Կնքուն զուարթնոց դու հանգոյն :

Օ ինչ հատուցից ովլ լստուած
Կնդ պարգեիդ գերապանծ . —
Ի եղ նըւիրեմ զիմ մանկիկ . —
Վ յլ դու նընթէա աստ այժմիկ :

Ո՛չ քեզ , զհայցուած քո , ովլ կին ,
Տարան հրեշտակը ՚ի յերկին ,
Եւ քաղցրացաւ ձօնիդ յոյժ .
Վ յլ քեզ մանկիկ նինջդ անոյշ :

Յայնժամ սրովքէ լուսալից
Ծեալ անդէն ՚ի յերկինից՝
Վ երձ ՚ի յորրանն հասանէ .
Օ ի խընդրես ու սերովքէ :

“ Ո անուկդ որ ինձ նրմանիս .
Լսէր , ձն եկ դու ընդ իս ,
Եկ և ընդ քեզ համազոյդ
Ո ինչւ յաստղունըս թռիցուք :

„ Օ աշխարհ ըզցաւս թող ՚ի բաց .
Քանզի ՚ի թիւս հրեշտակաց
Պիտի մանկիկ մի յերկին .
Եկ և լոցցես ըզթերին , :

Եւ զձիւնափայլն իւր ըզթես
Ծարժեալ հրեշտակն ըզթեթես ,
Ծըռուեաւ . . . ո մայր , ոչ , եղուկ .
Վ ահ քեզ , մեռաւ քո մանուկ :

ՅՈՎԱՆՆԻՍ ՍԱԳԸՆԿԵԱՆ
ԱՀԱԿԵՐՑ ՄՈՒՐ . ՎԱՐԺ . Ի ՓԱՐԵԶ

—♦♦♦♦—